

UNIVERZA V MARIBORU
PEDAGOŠKA FAKULTETA
Oddelek za likovno umetnost

DIPLOMSKO DELO

Urška Kuplenik

Maribor, 2016

UNIVERZA V MARIBORU
PEDAGOŠKA FAKULTETA
Oddelek za likovno umetnost

Diplomsko delo

LJUDSKE PRVINE V LUTKARSTVU – LUTKOVNA DELAVNICA ZA OTROKE

Mentorica:
doc. Sabina Šinko

Kandidatka:
Urška Kuplenik

Maribor, 2016

Lektorica:
Darja Dukarić, prof.

Prevajalka:
Tina Jarc, uni. dipl. prevajalka in tolmačinja za angleški jezik

ZAHVALA

Zahvaljujem se mentorici, doc. Sabini Šinko, za strokovno pomoč in usmerjanje pri nastajanju diplomskega dela.

Zahvaljujem se Heleni Rožman za dolgoletno sodelovanje, ki naju je pripeljalo tudi do te delavnice. Galeriji Božidar Jakac, ker mi je ponudila možnost izvedbe delavnice, Goranu Milovanoviću za slikovno gradivo in vsem sodelujočim za čudovit ustvarjalni teden.

Partnerju Marjanu in najinima deklicama pa iskrena hvala za mirne urice in prosti čas, ki so mi ga namenili, da mi je uspelo dokončati diplomsko delo.

UNIVERZA V MARIBORU
PEDAGOŠKA FAKULTETA
Oddelek za likovno umetnost

IZJAVA

Podpisana Urška Kuplenik, rojena 16. 4. 1979 v Kranju, študentka Pedagoške fakultete Univerze v Mariboru, smer likovna umetnost, izjavljam, da je diplomsko delo z naslovom Ljudske prvine v lutkarstvu – lutkovna delavnica za otroke pri mentorici doc. Sabini Šinko avtorsko delo. V diplomskem delu so uporabljeni viri in literatura korektno navedeni; teksti niso prepisani brez navedbe avtorjev.

Urška Kuplenik

Maribor, 12. 4. 2016

POVZETEK

Diplomsko delo *Ljudske prvine v lutkarstvu – lutkovna delavnica za otroke* obravnava izvedbo ustvarjalne delavnice za otroke *Bajke in povesti ...*, *kako izdelam lutko* - od izbire literarnega predloge do konca delavnice - z dramatizacijo *Velikanov* iz Trdinovih *Bajk in povesti o Gorjancih*.

V teoretičnem delu diplomske naloge so s pomočjo strokovne literature raziskane različne vrste lutk in lutkovnega gledališča po svetu – od prazgodovinskih prednikov lutk do danes. Na kratko je povzeta zgodovina slovenskega ljudskega lutkarstva, od prvih opisanih lutk – *lilekov* naprej. Vključene so še lutkam podobne pustne maske, ki so del tradicionalnih pustnih »predstav« in prstne igre, ki jih prav tako lahko prištejemo k lutkovnemu »gledališču«.

Praktični del predstavlja lutkovna delavnica za otroke priprava, oblikovanje lutk na palici iz naravnih in odpadnih materialov in scene - na koncu pa še dramatizacija teksta. Program delavnice je zasnovan na ljudskih prvinah lutkarstva. Delavnica je bila prilagojena otrokom različnih starosti, njen namen pa je bil približati otrokom lutkovno umetnost in ljudsko izročilo njihovega lokalnega okolja.

Ključne besede: lutke, ljudsko lutkarstvo, ustvarjalna delavnica za otroke, izdelava lutk, otroška kreativnost

ABSTRACT

The graduation paper Folk Elements in Puppetry - A Puppetry Workshop for Children deals with the carrying out of a creative workshop for children Fairy Tales and Stories..., How do I Make a Puppet - from the choice of the literary template to the end of the workshop with a dramatisation of Giants from the Fairy Tales and Stories About Gorjanci by Janez Trdina.

In the theoretical part of the dissertation, with the aid of professional literature, various kinds of puppets and puppet theatre around the world have been explored - from their ancient predecessors to contemporary forms. A quick summary is provided of the history of Slovenian folk puppetry, from the first described puppets - lileki - onward. Puppet-like carnival masks are also included, as they are a part of the traditional carnival theatrics, as well as finger games, which can also be considered a part of puppet "theatre".

The practical part is represented by the puppetry workshop for children - preparation, shaping of puppets on a stick from natural and waste materials, as well as the scenery, and finally the dramatisation of the text. The programme of the workshop is based on the folk elements of puppetry. The workshop was adapted for children of various ages, while its purpose was to bring the puppetry art and the folk heritage of their local environment closer to children.

Keywords: puppets, folk puppetry, Creative workshop for children, puppet making, children's creativity

KAZALO

1 UVOD.....	1
2 TEORETIČNI DEL.....	3
2.1 Lutka in lutkovno gledališče.....	3
2.2 Izvor in razvoj lutke po svetu	5
2.2.1 Prazgodovina.....	5
2.2.2 Egipt in Stara Grčija.....	6
2.2.3 Srednji vek in renesansa.....	7
2.2.4 17. stoletje in 18. stoletje	9
2.2.5 19. stoletje	10
2.2.6 Lutkarska umetnost Kitajske, Koreje in Japonske	11
2.2.7 Lutkarstvo v Indiji, jugovzhodni Aziji in Indoneziji	13
2.2.8 Afrika	15
2.2.9 Amerika.....	16
2.2.10 Mešanje lutkarskih tradicij v 19. stoletju	17
2.2.11 20. in 21. stoletje	17
2.3 Lutkarska tradicija na Slovenskem	26
2.3.1 Začetki lutkarstva na Slovenskem	26
2.3.2 Gibanje za novo ljudsko gledališče – Niko Kuret in njegovo gledališče ročnih lutk.....	30
2.3.3. Lutkam podobne pustne maske na Slovenskem	31
2.3.4 Otroške prstne igre.....	33
2.4 Lutka na palici	36
2.4.1 Lutke na palici brez dodatnih vodil	36
2.4.2 Lutke na palici z živo roko.....	37
2.4.3 Lutke na palici z vodili.....	38
2.4.4 Lutke na dveh palicah.....	39
3 PRAKTIČNI DEL	41
3.1 Namen.....	41
3.2 Metodologija dela	42
3.3 Praktični del.....	42
3.3.1. Priprava delavnice.....	43
3.3.2 Potek delavnice	44
3.3.3 Dramatizacija zgodbe na dvorišču Galerije Božidar Jakac v Kostanjevici na Krki.....	52
4 SKLEP.....	57
5 LITERATURA.....	58

KAZALO SLIK

Slika 1: Venera iz Hohle Felsa	5
Slika 2: Srednjeveška lutkarja	8
Slika 3: Bunraku lutke	12
Slika 4: Senčne lutke z Jave	14
Slika 5: Madžarski lutkar Geza Blattner	18
Slika 6: Lutka Freda Schneckenburgerja	18
Slika 7: Picasso: Oblikovanje »igralcev« za Ballet Russes	20
Slika 8: Kostumi Salvadorja Dalija v operi Saloma.....	20
Slika 9: Predstava <i>Ubu Roi</i> Michaela Mesckeja.....	21
Slika 10: Henk Boerwinkel	22
Slika 11: Predstava Philippea Gentyja	22
Slika 12: Richard Bradshaw s senčnimi lutkami.....	23
Slika 13: Levji kralj Julie Taymor	24
Slika 14: Muffin the mule.....	24
Slika 15: Muppetki.....	25
Slika 16: Lileki	27
Slika 17: Trije tipi ročne lutke s križem	28
Slika 18: Razpredelnica prvih oblik slovenskega ljudskega lutkovnega gledališča iz knjige Helene Verdel <i>Lutkarstvo na Slovenskem</i>	29
Slika 19: Rusa.....	33
Slika 20: Rusina glava	33
Slika 21: Prstna igra s prstnimi lutkami (Cvetko, 2000).....	35
Slika 22: Lutke iz kuhalnic.....	37
Slika 23: Lutke iz vsakdanjih predmetov z živimi rokami.....	38
Slika 24: Javanke.....	39
Slika 25: Lutka na dveh palicah	40
Slika 26: Ogrodje lutke v obliki križa in roke.....	47
Slika 27: Oblikovanje glav	48
Slika 28: Udeleženec delavnice s svojo lutko	49
Slika 29: Otroci s svojimi lutkami.....	50
Slika 30: Slikanje zvezd na kartonsko podlago	51
Slika 31: Barvanje vej, ki bodo postale volkovi.....	52
Slika 32: Kratka generalka	53
Slika 33: Glasbenika in lutkarji med predstavo.....	55
Slika 34 - 38: Uprizoritev z lutkami, ki so jih izdelali otroci	56

1 UVOD

Lutka, to magično »bitje«, ki očara tako otroke kot tudi marsikaterega odraslega, je očarala tudi mene. Začelo se je v otroštvu, nadaljevalo na fakulteti in traja še danes. Najprej obiski mnogih predstav, na katerih se srečujemo z raznolikostjo vrst lutk, njihovih oblikovnih podob, stilov – od najbolj naturalistično upodobljenih figur do tistih stiliziranih in vsakdanjih uporabnih predmetov - ki so se pod mojstrskimi rokami animatorjev spreminjali v »žive« osebe. Vse to je sčasoma pripeljalo do poskusov oblikovanja lutk – nekatere od njih so potem oživele v predstavi, druge pa so nastale za domačo rabo in razveseljujejo otroke.

Vse bolj sem si želela izvesti ustvarjalno delavnico, na kateri bi lutko in lutkarstvo predstavili otrokom. Možnost za to se je pojavila v Galeriji Božidar Jakac v Kostanjevici na Krki, s katero že nekaj let sodelujemo pri izvedbi ustvarjalnih delavnic. Vsako leto se poleti zgodi vsaj ena tedenska delavnica za otroke, ki jo vodimo različni likovni ustvarjalci in na katerih se otroci seznanjajo z določenim likovnim področjem, tehniko in nalogo.

V juliju 2009 smo izvedli ustvarjalno delavnico, ki smo jo naslovili *Bajke in povesti ...*, kako izdelam lutko. Naslov izhaja iz literarnega dela, ki smo ga izbrali kot temo delavnice – *Bajke in povesti o Gorjancih* Janeza Trdine. Za to delo smo se odločili, ker nas zanima ljudsko izročilo – tako svetovno kot tudi lokalno - v katerega spada tudi omenjena zbirka zgodb. Ker menimo, da otroci danes premalo poznajo izročilo, stare zgodbe svojega okolja, smo jim ga želeli vsaj delček predstaviti in približati skozi oblikovanje lutk iz ljudskih zgodb in kasneje dramatizacijo ene od zgodb.

Prav tako nas je zanimala tudi ljudska umetnost, kar nas je pripeljalo do raziskovanja ljudskih korenin lutke. V teoretičnem delu se zato ukvarjamo z definicijo pojmov lutka in lutkovno gledališče, s predniki lutk iz prazgodovine in časa starih civilizacij, z razvojem lutk od tistih časov do danes po vsem svetu, z lutkarsko tradicijo na Slovenskem: s pustnimi

maskami, ki so po svoji obliki najbolj blizu lutkam, s prstnim gledališčem, ki ga prav tako štejemo k lutkovni umetnosti in se nam zdi zanimiva oblika gledališča, o kateri vsekakor vemo premalo. Želeli smo se seznaniti tudi z »ljudsko« lutko, z lutko iz »starih časov«, s tisto lutko, ki je nastajala v časih, ko so nastajale tudi ljudske zgodbe: bajke in povesti, saj sem želela, da naše lutke ne izgledajo preveč sodobno, raje bolj primitivno, prvinsko, okorno, kot bi bile narejene v »davnih« časih. Od tu izhaja tudi izbor materiala, najdenega v naravi.

V praktičnem delu diplomske naloge želimo predstaviti realizacijo ustvarjalne delavnice od idejne zasnove do končnega izdelka – lutk in uprizoritve zgodbe. Zapisan je celoten postopek od ideje za izvedbo delavnice, izbora literarnega besedila, odločitve za vrsto lutk in likovno tehniko, ki se morata skladati z izbranim besedilom, predstavitve besedila udeležencem, pogovora o lutkah in zgodbi, izdelava skic in končno oblikovanja lutk, scenskih elementov ter postavitve scene. Ob zaključku delavnice predstavimo še priprave na nastop in animiranje lutk v predstavi.

2 TEORETIČNI DEL

2.1 Lutka in lutkovno gledališče

Lutko lahko definiramo kot gledališki, snovno odrski simbol, ki predstavlja dramski lik in je voden posredno ali neposredno s pomočjo lutkarja.

Zaradi nerazumevanja in nepoznavanja razlik med obema, se je lutkovno gledališče pogosto dojemalo kot pomanjšana oblika dramskega gledališča, lutka kot nadomestek za živega igralca in lutkovno gledališče kot nadomestek dramskega gledališča.

Lutka v nobenem primeru ni nadomestek živega igralca, ampak je glavno izrazno sredstvo lutkovnega gledališča, ki sicer uporablja tudi prvine dramskega gledališča, poleg tega pa ima svoj specifičen sistem znakov, ki se ne more istovetiti z dramsko igro in dramskim gledališčem. Sistem, določen za dramskega igralca, do podrobnosti izkorišča specifične in možnosti živega dramskega igralca in dramskega gledališča, zato je za lutkovno gledališče povsem neuporaben, saj izključuje možnosti, specifične in znakovne razsežnosti lutke.

Posebnosti lutke, ki dokazujejo, da je lutka avtonomen in samosvoj znakovni element, so že njene fizične sposobnosti in zmožnosti, ki jih dramski igralec ne more izpolniti, na primer: lahko leti, lahko razpade na več delov in se sestavi, lahko funkcionira le en del njenega telesa, predmeta, itd. Še pomembnejše pa so notranje specifične, estetske funkcije lutke kot oživiljene mrtve snovi. Lutkovno gledališče tako uporablja »trik«, s katerim oživlja mrtvi predmet, figuro ali kip in tako pred gledalcem ustvari »čudež«.

Če ustvarjalec pri delu z lutko podcenjuje njene razsežnosti in razsežnosti lutkovnega gledališča, že zanemari njune značilnosti ali ju celo zamenjuje z značilnostmi dramskega gledališča. Če uporablja gibe, govor,

mizansceno ..., značilne za igralca in gledališče, postaneta lutka in lutkovno gledališče nepopolna, nespretna in neprepričljiva.

Notranjo napetost pri lutki izražata dva elementa – likovni, abstraktni, drugi pa je oživljanje, naturalistični element. Skupaj ustvarita »oživiljeno snov«. Ta napetost je edinstvena v estetski funkciji lutke in lutkovnega gledališča in zahteva povsem drugačen pristop k realizaciji dramskega lika. Notranja napetost lutke se kaže v gibu, ritmu in tempu, skratka dinamičnosti med uprizoritvijo.

Za tradicionalno lutkovno gledališče, za obdobje pravljič na prelomu med 19. in 20. stoletjem in za klasične tipe lutkovnih gledališč (Kasperl, Gašperček, Punch&Judy, Petruška ...) je značilna tipizacija lutke. Moderno lutkovno gledališče, predvsem po 2. svetovni vojni, postaja vse bolj sintetična umetniška oblika; lutka začne dobivati individualne lastnosti, človeški element, lik se poglobi. Raziskuje grotesko, absurdno dramo, poetično gledališče in izrazito ekspresivnost igre.

Lutkovno gledališče pogosto raziskuje svoje tradicije in nabira izkušnje, zato je pogosto eksperimentalno. To mu omogoča njegova posebna estetska funkcija, ki temelji na sistemu znakov, značilnih le za lutkovno gledališče in sinteza različnih področij umetnosti, pa tudi značilnosti in izrazne možnosti lutke.

(Trefalt, 1993, str. 11 – 18)

2.2 Izvor in razvoj lutke po svetu

2.2.1 Prazgodovina

Lutka nastane, ko človek animira, oživi predmet in mu dodeli vlogo. Takšno animacijo neživih predmetov poznamo že iz prazgodovine. Maske in idoli iz različnih materialov (kosti, kamna, usnja, gline, lesa), ki so jih ljudje uporabljali pri obredih, so bili predniki lutk.

Zgodovina lutk se začne nekje med 30.000 in 21.000 leti pred našim štetjem, ko so ljudje začeli rezljati majhne figurice iz kamna in živalskih kosti. Čeprav ne bomo nikoli natančno vedeli, kakšen namen so imele te figurice, njihove poudarjene prsi in trebuh namigujejo, da so bile povezane s plodnostjo in človekovimi prošnjami za njo.

Slika 1: Venera iz Hohle Felsa

Pridobljeno 24. 2. 2016, iz <http://pumpdown.com/20-of-the-worlds-oldest-artifacts/4/>

V tem času se podobne figurice pojavljajo na najrazličnejših področjih sveta. Ena skupina lutk je segala od severne Evrope do Srednjega Vzhoda, druga pa od Indijskega polotoka do vzhodne Azije. Skupina lutk, namenjenih čaščenju, se je razširila tudi po Podsaharski Afriki, prav tako pa so na pacifiških otokih in v Ameriki izdelovali lutke, ki so jim vdihovali življenje.

Stare civilizacije Srednjega Vzhoda so že štiri do pet tisoč let nazaj izdelovale kipce in figurice z gibljivimi deli. V današnjem Pakistanu so izkopali govedo, oblikovano iz gline iz časa okrog leta 2400 pred našim štetjem. Živali so velike kot igrača in imajo premične glave, noge in repe. (Blumenthal, 2005, str. 11 – 12)

2.2.2 Egipt in Stara Grčija

Najstarejši zapisi o uporabi lutk pa prihajajo s porečja Nila, iz 20. stoletja pred našim štetjem – besedilo opisuje uprizoritev, v kateri hodeč kip predstavlja boga. V grobnicah iz istega obdobja so našli skulpture – figure z gibljivimi udi.

V 5. stoletju pred našim štetjem je grški zgodovinar Herodot pisal o egipčanskih sprevodih, v katerih so ženske nosile lutke, da so častile boga Ozirisa, boga, ki je umiral in zopet vstajal in so ga povezovali z rodnostjo. V tem času so bili simboli plodnosti moškega spola in so razkazovali ogromne »umirajoče in vstajajoče« penise. Podobne rituale so izvajali tudi v Grčiji, le da so namesto moških podob nosili velikanske podobe pokončnih penisov.

(Blumenthal, 2005, str. 12)

Grški pisci iz 1. in 2. stoletja pišejo, da je legendarni izumitelj Dedal izdelal lesene lutke z gibljivimi deli za zabavo kralja Minosa in njegove družine, kar pomeni, da so v tem času, verjetno pa že veliko prej, že poznali take vrste gibljivih lutk. Teksti kažejo, da so gibljivi kipci nastopali na zabavnih

prireditvah in v obredih v helenizmu, torej v 5. stoletju pred našim štetjem. Lutke so nastopale tako na javnih zbirališčih preprostih ljudi kot tudi na zabavah bogatašev. V 3. stoletju pred našim štetjem se pojavljajo celo na odru Dionizovega gledališča na Akropoli, kjer so v helenističnem obdobju uprizarjali pomembne tragedije.

Poleg ročno manipuliranih lutk so Grki izdelovali tudi mehanske lutke, ki so se premikale preko zobnikov in vzvodov, nekateri so delovali celo na vodni pogon. Nekateri raziskovalci so mnenja, da so imeli Grki tudi senčno gledališče. Predstave z lutkami so se razširile tudi v grške kolonije v Italiji in naprej v Rimski imperij, kjer so se spajale z lokalno tradicijo.

(Blumenthal, 2005, str. 12 – 13)

2.2.3 Srednji vek in renesansa

Za krščanske oblasti, ki so zavladale po padcu Rima, je bilo lutkarstvo prekletstvo. Združevalo je čaščenje idolov in zabavo, kar je v tistem času veljalo za hudičovo delo. Poleg tega so podobe žensk v ljudeh zbujele meseno poželenje.

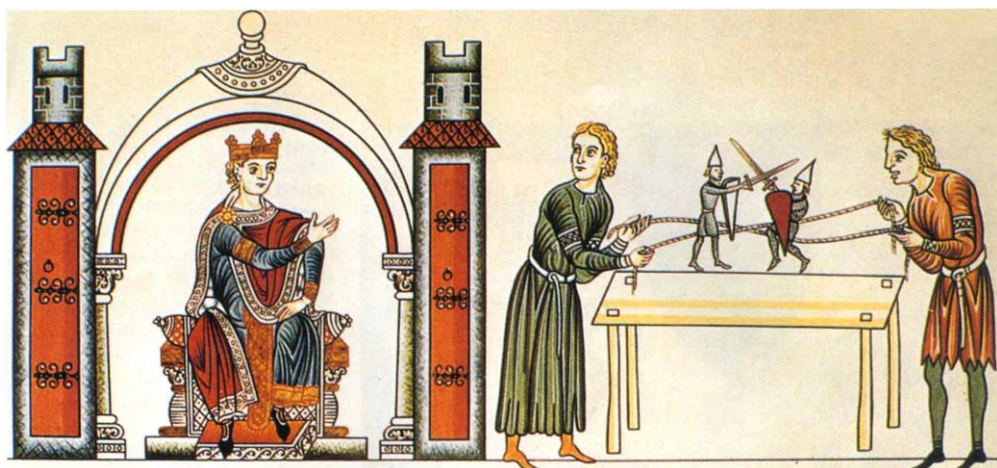
Ljudske lutke so v srednjem veku kljubovale sovražnem ozračju. Lutkarji so veljali za najbolj nizkoten družbeni razred. Pogosto so bili pripadniki izobčenih skupin, kot so Romi in Judi. Srednjeveške lutke so se kljub vsemu znašle tudi v verskem okolju. Križi so bili narejeni tako, da se je Jezus lahko premikal ali krvavel, kipi Marije so »jokali«. Cerkev je prešla od prepovedi k zagovarjanju verskih podob, kar je spodbudilo pripovedovanje in uprizarjanje biblijskih zgodb. Pojavile so se verske igre z živimi igralci, v katerih so lutke prevzele vlogo posebnih učinkov, na primer vlogo Svetega Duha ali pošastnih »duš«, ki so se dvigale iz umirajočih malopridnežev. Tudi v pasijonih so se pojavljale lutke naravne velikosti, ki so zamenjale igralce v prizorih mučenja. Do šestnajstega stoletja so se kljub tradiciji igranja z živimi igralci razvile tudi mučeniške igre, v katerih so igrale samo lutke. Zdaj se je poleg majhnih angelčkov in hudičkov, ki so

letalih naokoli, pojavil tudi Jezus v naravni velikosti, ki se je dvigal v nebo. V srednjem veku so poznali tudi mehanske lutke in mehanske mini predstave.

V tem času se je v vzhodnem Sredozemlju lutkarstvo razvijalo kljub islamski prepovedi upodabljanja človeških in živalskih podob. Predstave z ročnimi lutkami so igrali tako med ljudstvom, kot na dvorih vladarjev povsod po Bližnjem Vzhodu – v Iranu, Turčiji in Armeniji. Na dvorih, verjetno pa tudi med ljudstvom, so lutkarji nastopali tudi z mehničnimi lutkami. V Egiptu se je v času od 13. do 16. stoletja po vzoru indijskega in kitajskega lutkovnega gledališča razvilo tudi senčno gledališče. Počasi se je ta tip gledališča razširil od Egipta do Srednjega Vzhoda, Severne Afrike in Bližnjega Vzhoda, tudi v Turčijo in Grčijo.

(Blumenthal, 2005, str. 13 – 15)

V renesansi so bila lutkovna gledališča pogosta na ulicah in dvorih. Tam, kjer so bile predstave z živimi igralci zaradi njihove šokantnosti prepovedane (v Angliji leta 1559 in v Franciji 1548), so svetopisemske lutkovne predstave dobivale več občinstva. Prav tako so bile še vedno priljubljene burke, pa tudi uprizoritve bitk med kristjani in Turki. Lutke so se še vedno pojavljale v predstavah z živimi igralci.

Slika 2: Srednjeveška lutkarja

Pridobljeno 29. 2. 2016, iz <http://abbeymedievalfestival.com/blog/page/11/>

2.2.4 17. stoletje in 18. stoletje

V naslednjih nekaj stoletjih sta se gledališče in lutkovno gledališče v Evropi razvijali sočasno. Ko sta se Comedia dell'arte in opera razširili iz Italije po Evropi, sta ju spremljali tudi njuni lutkarski različici. Nekatere lutkovne opere so bile parodije na »prave« opere, druge pa so bile napisane posebej za izvedbo z lutkami.

Angleški lutkarji so potovali in nastopali po severni Evropi in Nemčiji in s tem vplivali na razvoj lutkarstva na tem območju. Lutkovne predstave so si lahko privoščile več surovosti in nespoštljivosti kot igre z živimi igralci, zato so uprizarjali predvsem pretepe in žaljive satire. V Španiji in na Portugalskem so bile najbolj priljubljene verske vsebine – igre o svetnikih in druge krščanske zgodbe. V vzhodni Evropi so se v istem času igrale lutkovne predstave na temo Jezusovega rojstva, ki so jih igrali na prenosnih oltarjih, na Poljskem pa na odrih v obliki miniaturnih katedral.

V 18. stoletju je bilo med občinstvom višjega sloja v zahodni Evropi, posebej v Franciji, priljubljeno senčno gledališče. »Kitajske lutke«, kot so ga imenovali, je bilo konzervativno in zato »varno«.

Po revoluciji leta 1789 so lutkovna gledališča ostala predvsem v nižjih slojih. Nekateri umetniki – lutkarji – so potovali iz kraja v kraj s svojimi prenosnimi odri za lutke in včasih z dresiranim psom, mačko ali opico, ki je popestrila njihov nastop. Drugi so igrali na trgih in ulicah in zraven opravljali še kakšno drugo dejavnost, na primer puljenje zob.

(Blumenthal, 2005, str. 15 – 20)

2.2.5 19. stoletje

V 19. stoletju je romantično gibanje pripomoglo k novem odnosu do otroka. Otrok ni bil več le »majhen odrasli«, ampak bitje z edinstveno domišljijo in potrebami. Lutke so postale pomemben dejavnik v gledališču, namenjenem posebej otrokom.

Realizem je prinesel težnjo po realističnem upodabljanju življenja tudi v lutkarstvo. Osebnosti in okoliščine so želeli upodabljati, uprizarjati čim manj deformirano, čim manj »umetnostno«. Gledališče je občutilo vpliv realizma, ki se je razširil po vsej Evropi in Ameriki. Nekateri lutkarji so prevzeli novo estetiko in poskušali oblikovati čimbolj realistična dela. Vendar je lutka že v svojem bistvu nerealistična in na odru ni mogla biti enakovredna živim igralcem, zato so jo razglasili za primerno le za otroške predstave. Poleg tega je lutkarstvo za priljubljenost tekmovalo z drugimi priljubljenimi zvrstmi zabave – »vaudeville« varietejem, raznimi športi, ki so jih ljudje gledali za zabavo, nato pa je prišel še film.

Nekaj časa so lutke še našle vlogo v varieteu kot lutke ventrolokvistov, žonglerjev in miniaturnih komikov, a tudi to se je kmalu končalo. Težki časi, ki so sledili in so trajali naslednjih nekaj desetletij, so povzročili spremembe v lutkarski umetnosti. Lutkarji so se osredotočili na stvari, ki jih lutka lahko počne, živi igralec pa jih ne zmore. To se je izkazalo za zelo bogato področje.

Ko se je v 20. stoletju po Evropi razširilo zanimanje za eksotiko, so popotniki, ki so se vračali domov na Zahod, predstavili publiki nove oblike lutkovnega gledališča.

(Blumenthal, 2005, str. 20 – 21)

2.2.6 Lutkarska umetnost Kitajske, Koreje in Japonske

Na kitajskem se lutke pojavljajo že v najstarejših legendah, prisotne pa so bile tudi v vseh kasnejših obdobjih. Nekje v prvem tisočletju pred našim štetjem so Kitajci začeli uporabljati premikajoče podobe, da bi spremljale umrle v posmrtnem življenju, kar je bila humanejša različica žrtvovanja živih ljudi. Lutke, ki so jih animirali šamani, so se razvile v zabavljake na pogrebnih, kasneje pa tudi na drugih slovesnostih in zabavah.

V času dinastije Song (960 – 1279) so bila lutkovna gledališča razširjena med ljudstvom, v domovih bogatašev in na dvoru. Bogata serija tridimenzionalnih in senčnih lutk je obstajala sočasno z gledališčem živih igralcev in se z njim včasih tudi prepletala. Poleg tega so bile prisotne tudi mehanske lutke, ki so nastopale v samostojnih ali pa skupinskih prizorih. Skrivne animacijske tehnike so prehajale iz roda v rod. Kot v Evropi, so tudi tu lutkarji izhajali iz nižjega stanu, lutkarstvo pa je veljalo za vzgajanje neprimernega obnašanja.

S Kitajske se je vpliv lutkarstva širil po večini vzhodne Azije, na območje današnjega Vietnama in Koreje. Okrog leta 1000 so v Koreji uprizarjali igre potujoči lutkarji iz centralne Azije. Ti »uvozi« so verjetno vplivali na razvoj lokalnih lutk. Korejski umetniki so razvili značilno ljudsko lutkarstvo v tandemu z njihovo maskirano plesno dramo.

V japonski kulturi so lutke in njihovi bližnji »sorodniki« igrali pomembno vlogo že od prazgodovinskih časov. Že okrog leta 5000 pred našim štetjem so pri pogrebnih obredih uporabljali glinene služabnike, ki so pazili na umrle. Ti so se kasneje razvili v hanive, votle figure iz gline, ki so jih postavljali na grobove.

Del lutkovne umetnosti, ki jo še danes najdemo v obredih v japonskih templjih, je že zelo star. Na japonsko lutkarstvo je vplivalo kitajsko, srednjeazijsko in korejsko. V 11. stoletju so na Japonskem nastopali korejski lutkarji, v 14. in 15. stoletju pa so s Kitajske prišle mehanične lutke, ki se še danes uporabljajo na nekaterih paradah.

Sredi 15. stoletja so lutke igrale v dramah *noh* in komedijah *kyogen*, ki so se razvile v tem času. V 16. stoletju se je razvilo *bunraku* gledališče iz potrebe, da bi priljubljeno pripovedovanje zgodb spremljali s »shinto« lutkami in spremljajočo glasbo glasbila *samisen* s tremi strunami. Prve lutke v teh predstavah so bile enostavne figure, ki jih je vodil en lutkar, do leta 1730 pa so postale tako kompleksne, da so vsako vodili trije animatorji. Predstave so govorile o življenju preprostih ljudi in družinskih nesrečah pomembnejšev in postale najbolj priljubljen način zabave na Japonskem.

(Blumenthal, 2005, str. 22 – 23).

Slika 3: Bunraku lutke

Pridobljeno 24. 2. 2016, iz

<https://www.google.si/search?q=bunraku+puppets&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ved=0ahUKEwiKqYvwsZHLAhUMDSwKHUiyDj0Q7AkIKw&biw=1600&bih=731#imgsrc=EEVbGZmRkPZDOM%3A>

2.2.7 Lutkarstvo v Indiji, jugovzhodni Aziji in Indoneziji

V indijskem svetu se je razvilo presenetljivo raznoliko lutkarstvo, ki je vplivalo na umetnost doma in daleč po svetu. Prvo omembo senčnega gledališča najdemo v hindujskem *Epu o Mahabharati*, ki je bil napisan nekje med 2. stoletjem pred našim štetjem in 2. stoletjem našega štetja. V 13. stoletju so v Indiji pripovedovanje zgodb popestrili z igranjem lutk.

V sodobni Indiji najdemo ogromno različnih senčnih lutk, tistih natančno izrezljanih in drugih – enostavnih, neokrašenih, prosojnih ali neprosojnih, z gibljivimi sklepi ali pa brez njih, majhne in velike. Tudi scene so različne – v nekaterih predstavah se uporablja le en vir svetlobe, na drugih pa zaslon osvetljuje več luči, postavljenih v vrsto.

Ključ, ki nam odkriva začetek tridimenzionalnega lutkovnega gledališča, se skriva v opisu drame iz 2. stoletja pred našim štetjem, ki opisuje režiserja kot »tistega, ki drži vrvi«. Ta termin je najverjetneje sposojen iz marionetnega gledališča. Indijske marionete naj bi bile torej starejše od najstarejšega znanega gledališča z živimi igralci, segale naj bi v čas pred 4. stoletjem pred našim štetjem.

Indijske tridimenzionalne lutke niso bile le marionete, temveč tudi lutke na palici, vodene od zgoraj, in takšne, pri katerih je animatorjeva roka v notranjosti lutke. Igrali so verske in heroične igre, satire in pretepe. Nekateri lutkarji so uživali kraljevo naklonjenost, drugi pa so živeli kot potujoči izobčenci.

Hindujski epi so iz Indije prišli tudi do jugovzhodne Azije, kjer so postali jedro lutkarske tradicije. Središče jugovzhodnega senčnega gledališča je otok Java, kjer ta veja lutkovne umetnosti uspeva že več kot 1000 let. Lutke so bile na začetku izrezki iz trdega usnja, skozi čas so postali fantastično nerealistični, raztegnjeni in čipkasto izrezljani, napol telesni, verjetno zaradi spreobrnitve Jave v islam, ki je prepovedoval podobe ljudi. Repertoar je ostal osredotočen na hindujski *Ep o Mahabharati*, ki je

vseboval elemente islamske filozofije in ostanke starejših verstev. Javanci še vedno gledajo na senčne lutkarje kot na zmes umetnika, duhovnika, učitelja, družbenega kritika in komedijanta. Lutke nastopajo v večini javnih in privatnih verskih obredih in so zvezde televizijskih satir, risank, oblikovanja tekstila, itd.

Slika 4: Senčne lutke z Jave

Pridobljeno 24. 2. 2016, iz <http://www.aspistrategist.org.au/indonesia-politics-and-the-death-penalty/>

Senčne lutke z Jave so se razširile na področju Malezije, na Tajsko, v Kambodžo in na bližnje otoke, na primer Bali. Sem so prihajale več stoletij in v različnih razvojnih fazah. V Kambodžo so verjetno prišle v poznem 18. stoletju, balijske lutke, ki so manj stilizirane kot javanske, verjetno kažejo vpliv Jave iz 14. in 15. stoletja, ko so javanski vladarji zavzeli ta otok.

Veliko tridimenzionalnih lutk v jugovzhodni Aziji izgleda kot »odebeljena« različica usnjenih senčnih lutk, ki so animirane na približno enak način kot senčne, le da so vidne direktno, ne kot sence. Druge ne-senčne lutke na tem območju, ki vključuje visoko razvito tradicijo v Burmi, na Tajskem in v

Vietnamu, pa so »uvožene« iz Indije in Kitajske, in so bolj ali manj »predelane«.

Na otočju od jugovzhodne do vzhodne Azije so se ohranile nekatere zelo stare tradicije. Na tem območju je bila glavna naloga lutk, da so se vanje utelešali duhovi – pogosto že umrli družinski člani. Na Havajih stare zgodbe pripovedujejo, kako so lutke čudežno oživele. Poleg vloge v obredih so bile lutke tudi zabavljači, ki so igrali v plesnih predstavah in satirah, ki so zabavali občinstvo.

(Blumenthal, 2005, str. 24 – 27)

2.2.8 Afrika

Na drugi strani sveta, v Podsaharski Afriki, legende pripovedujejo o oživiljenih predmetih. V nekaterih zgodbah so rokodelci oblikovali – rezljali – naravne materiale, kot sta les ali maslo, v otroke, zaročenke ali varuhe grobnic in kipci so oživel. Na lutkarstvo tega dela Afrike je verjetno vplivalo lutkarstvo Starega Egipta. Lutke v večjem delu Afrike imajo še danes poudarjene faluse, kot so jih imele lutke Starega Egipta, o katerih poroča Herodot. Sodobne afriške lutke imajo versko in družbeno funkcijo. Obstaja nekaj dokumentov, ki opisujejo lutkarstvo v Afriki. V 14. stoletju je obiskovalec Malija videl umetnega ptiča, ki je plesal ob recitiranju poezije. V 17. stoletju je italijanski menih v Kongu videl duhovnico, ki je animirala lesene lutke tako, da je udarjala z eno ob drugo, kar je bilo del molitve, prošnje. V 19. stoletju se pojavi še več takih zapisov, med njimi tudi opis animiranih pisanih antilop v Maliju, ki so nosile manjše premikajoče lutke na svojih hrbtih in rogovih.

(Blumenthal, 2005, str. 27)

2.2.9 Amerika

Napredne stare ameriške kulture so pustile nazorne namige o vlogah lutk v njihovih družbah. Civilizacija v Teotihuacanu v Mehiki, ki je nastala okrog leta 600, je skupaj s svojimi umrlimi pokopavala glinene spremljevalce s premičnimi rokami in nogami, ki naj jim bi omogočale izpolnjevanje njihovih dolžnosti. Ti ljudje so oblikovali tudi skrivnostne votle kipe, ki so imeli v svoji notranjosti (v prsih, trebuhu in udih) drobne figurice. Na ozemlju današnje Gvatemale so našli predkolumbovski relief, ki prikazuje človeka z ročno lutko. V Južni Ameriki, med Inki in drugi starimi ljudstvi v Andih, so bile razširjene glinene obredne posode, v katerih so bile majhne človeške figurice, upodobljene v različnih pomembnih dejanjih (na primer spolnosti). Figurice so verjetno prikazovale tiste aktivnosti, ki jim je bil obred namenjen.

Ljudje so povsod po Ameriki uporabljali lutke na svojih slavih. V 16. in 17. stoletju so evropski naseljenci v Mehiki, na jugozahodu ZDA in v vzhodni Kanadi opisovali lutke, drobne figurice, ki so plesale na čarovnikovi roki. Lutke »koruzne device« plemena Hopi so nastopale v času setve - njihovi nastopi so bili zabeleženi še leta 1979 in mogoče je, da se izvajajo še danes. Na severozahodu ob Pacifiku ljudje še vedno verjamejo, da se močni duhovi, kot sta Krokhar in Kit ubijalec, še vedno utelešajo v izrezljani in pobarvana lesena telesa – skulpture, narejena posebej za njih.

Evropske lutke so prišle v Ameriko s prvimi osvajalci. Odprava iskalcev zlata Hernanda Cortesa leta 1524 je vključevala glasbenike, akrobata in lutkarja. Čeprav je večina evropskega vdiranja v lokalno ameriško kulturo naletela na popolno zavračanje, se je vseeno razvilo nekaj zanimivih »hibridov«, predvsem v Mehiki, na Haitiju in nekaterih delih Južne Amerike. Stili, verovanja, simboli in ljudje so se pomešali med ameriškimi domačini, Španci, Portugalci, Francozi in afriškimi skupnostmi. Pojavile so se lutke s kompleksno medkulturno dediščino, ki so nastopale v obredih, imele so družbene funkcije ali pa so bile namenjene zabavi.

(Blumenthal, 2005, str. 27 – 28)

2.2.10 Mešanje lutkarskih tradicij v 19. stoletju

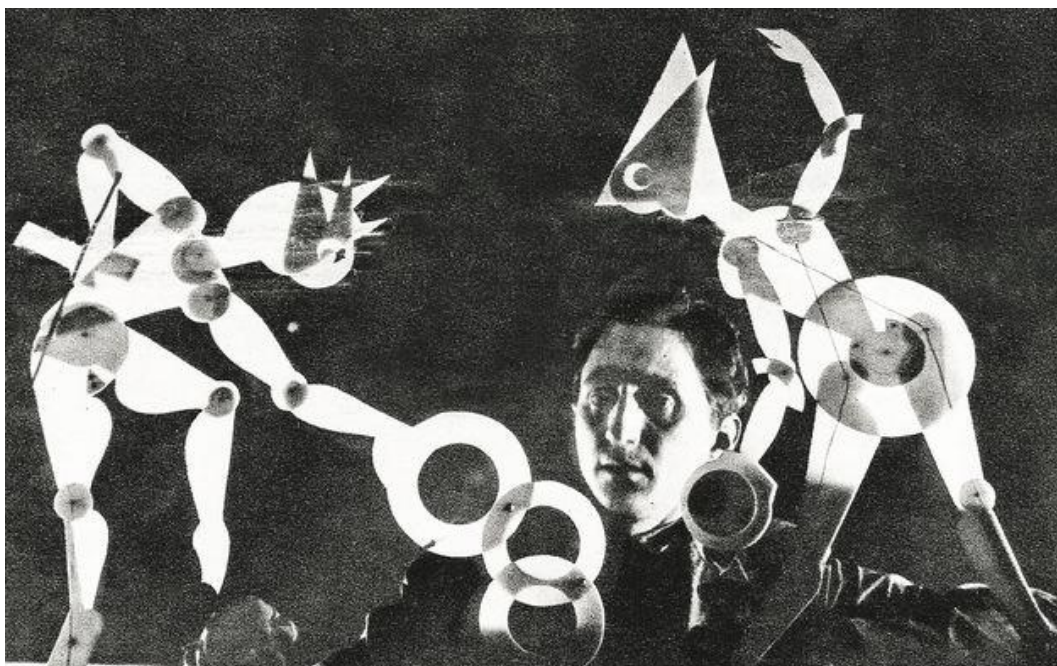
V 19. stoletju so se izboljšali pogoji za potovanja in komunikacijo, kar je povečalo stik med oddaljenimi tradicijami. Japonci so začeli uprizarjati Ibsenova dela, evropski in ameriški umetniki so odkrili stilizirano in ploskovno estetiko krajinskega slikarstva vzhodne Azije in našli nove glasbene strukture v indijski in indonezijski glasbi. Stilizacija afriškega okrasja in skulptur je preoblikovala zahodno plastično oblikovanje. Vsi ti vplivi so pomagali zahodni avantgardi, ki je bežala od realizma, izraziti področje podzavesti, svet domišljije in značaj umetnosti.

(Blumenthal, 2005, str. 29)

2.2.11 20. in 21. stoletje

Pri lutkarjih je bil vpliv tujih tradicij neposreden. Dunajski lutkar češkega rodu Richard Techner je videl javanske lutke na palici – javanke, v nizozemskih muzejih leta 1911 in začel svoje gledališče naseljevati s podobnimi figurami. Paul Brann, ki je leta 1905 odprl Münchensko marionetno gledališče umetnikov, je dobil navdih pri azijskih maskah in lutkah, pa tudi v delu münchenskega mojstrskega lutkarja »Papa« Schmidta, ki je delal z marionetami, in sodobnega avantgardnega gledališča.

V Evropi se je v tem času razširilo eksperimentalno lutkarstvo. Madžarski slikar Geza Blattner je okrog leta 1920 v Parizu začel z gledališčem *Arc-en-ciel* (Mavrica). Njegove predstave so vsebovale zgibane figure iz kartona, animirana glasbila in povezovalca, ki je imel za glavo radijsko anteno in kolo namesto nog.

Slika 5: Madžarski lutkaer Geza Blattner

Pridobljeno 4. 3. 2016, iz <http://nol.hu/kultura/kazant-az-ordognek-1548031>

Takoj po 2. svetovni vojni je Fred Schneckenburger v Zürichu ustanovil kabaret satiričnih grotesk, v katerih so nastopale osebe z nenavadnimi udi in obraznimi potezami, kar jih je naredilo bolj podobno slikam iz tistega časa kot pa ljudem.

Slika 6: Lutka Freda Schneckenburgerja

Pridobljeno 4. 3. 2016, iz http://kultura.zpravy.idnes.cz/loutkovy-svet-bez-hranic-0h1-/divadlo.aspx?c=990406_204647_divadlo_mat

V Franciji je Yves Joly pogosto delal z najdenimi predmeti, v njegovih najbolj znanih predstavah so nastopali dežniki in orokavičene roke.

Sergej Obraztsov, ki je delal pod vplivom Stalinovega realizma, je ustvaril nekaj realističnih del, a je obenem raziskoval *kukolnost* (lutkovnost) - kvalitete, ki naredijo lutko drugačno od živega igralca. Pri nekaterih osebah je pretiraval do nemogočega, druge pa poenostavil do najosnovnejših možnih oblik in gibov, celo neobdelane kroglice na njegovih prstih so postale lutke.

Po vsej Evropi so si lutke pridobile zanimanje in slavo tudi zunaj lutkarskih krogov. Mnogi takratni kritiki so podpirali lutkarstvo. Pri svojem delu sta jih uporabljala tudi italijanska futurista, ki sta želela ovreči tradicije, Edward Gordon Craig in Erwin Piscator, ki je bil privrženec političnega gledališča. Pomembni dramatik, kot so Maurice Maeterlinck, Paul Claudel, George Bernard Shaw, Michel de Ghelderode in kasneje Federico Garcia Lorca, so pisali dela posebej za lutke. Eric Satie in Manuel de Falla sta skladala glasbo za spremljavo lutkovnih predstav. Opera *The Child and the Enchantments* skladatelja Mauricea Ravela in pisateljice Colette, za katero je koreografijo naredil George Balanchine, je vsebovala pojoče pohištvo in igrače.

Oblikovalci, ki so delali za gledališče, so vanj vnašali sodobno estetiko slikarstva in kiparstva, da so se odmaknili od realizma, ki je bil prisoten v gledališču z živimi igralci. Maurice Denis je oblikoval lutke, kostume in scene za avantgardni Theatre d'art v Parizu. Fernand Leger je oblikoval likovno podobo baleta *Stvarjenje sveta* Rolfa de Mareja, ki je vseboval tudi lutke, delal pa je tudi za francoskega lutkarja Jacquesa Chesnaisa.

Pablo Picasso je za *Ballet Russes* oblikoval dvodimenzionalne »igralce« za predstave, v katerih so nastopali živi plesalci. Salvador Dali je v podobo, ki jo je oblikoval za Straussovo opero *Salome* v Covent Gardnu v Londonu, vključil tudi lutke.

Slika 7: Picasso: Oblikovanje »igralcev« za Ballet Russes

Pridobljeno 1. 3. 2016, iz

<http://www.russianballethistory.com/diaghilevsartists.htm>

Slika 8: Kostumi Salvadorja Dalija v operi Saloma

Pridobljeno 4. 3. 2016, iz [http://www.gettyimages.com/detail/news-](http://www.gettyimages.com/detail/news-photo/franz-lechlechner-as-herod-and-constance-shacklock-as-news-photo/3094356)

[photo/franz-lechlechner-as-herod-and-constance-shacklock-as-news-photo/3094356](http://www.gettyimages.com/detail/news-photo/franz-lechlechner-as-herod-and-constance-shacklock-as-news-photo/3094356)

Tudi v Ameriki so na začetku 20. stoletja lutke doživele velik uspeh. Tony Sarg je lutkarstvo vpeljal v ospredje, na pomembna prizorišča, in s tem vzgajal naslednjo generacijo lutkarjev: Sue Hastings, Bil Baird in Rufusa ter Margo Rose. Ti Sargovi učenci so ustvarili stalna lutkovna gledališča, pojavljali pa so se tudi na svetovnih sejnih, na Broadwayu in v filmih. Kot v Evropi, so tudi v Ameriki nekateri napredni scenografi, kot na primer Robert Edmond Jones in Norman Bel Geddes, v predstave vključevali tudi lutke.

V drugi polovici 20. stoletja je lutkarstvo cvetelo. Na Zahodu so mojstri, kot so Obrastsov, Joly in Baird, vzpodbudili naslednjo generacijo: Alberta Roserja iz Nemčije, Josefa Krofto iz Češkoslovaške republike, Michaela Mesckaja, Šveda s poljskimi koreninami, Joana Baixasa iz Katalonije, Nizozemca Henka Boerwinkla, Francoza Philippea Gentyja in Massima, Richarda Bradshawa iz Avstralije, Ano Mario Amaral iz Brazilije, Petra Schumanna, Nemca v Ameriki, in Američane Jima Hensona, Romana Pasko in Julie Taymor.

Slika 9: Predstava *Ubu Roi* Michaela Mesckaja

Pridobljeno 04. 3. 2016, iz

<https://www.pinterest.com/pin/363736107375389841/>

Slika 10: Henk Boerwinkel

Pridobljeno 29. 2. 2016, iz

<http://www.woestenledig.com/woestenledig/tentoonstelling/>

Slika 11: Predstava Philippea Gentyja

Pridobljeno 29. 2. 2016, iz <http://www.putxinelli.cat/2014/10/15/dani-freixes-arquitectura-i-titelles-per-damia-barbany/>

Slika 12: Richard Bradshaw s senčnimi lutkami

Pridobljeno 29. 2. 2016, iz

<http://arkiv.festivalofwonder.dk/festival+2011/workshops/richard+bradshaw?lang=en>

V istem času so se azijske in afriške lutkovne tradicije križale in ustvarjale nove vrste lutk, ki so izražale njihove nove, pogosto mešane družbe.

Sodobni gledališki režiserji so za vloge v svojih predstavah izbirali ne le žive igralce, pač pa tudi lutke. Lee Breuer je v večino svojih predstav vključil lutke. Julie Taymor je v svojih igran in filmih prav tako pomešala žive igralce in lutke – prav tako so to počeli Richard Foreman, Robert Wilson, The Wooster Group, Peter Sellars, George C. Wolfe, The British Theatre de Complicite in kanadski umetnik Robert Lepage.

Slika 13: Levji kralj Julie Taymor

Pridobljeno 29. 2. 2016, iz <http://www.playbill.com/article/julie-taymor-originally-envisioned-different-vegas-ending-for-long-running-the-lion-king-com-364398>

Televizija je lutkarstvo približala širšem občinstvu. Leta 1946 so Ann Hogart, Jan Bussel in Annette Mills britanskem občinstvu predstavile *Muffin the Mule* (mulo Muffina), verjetno prvo zvezdo med lutkami in živimi igralci, ki jo je ustvarila televizija.

Slika 14: Muffin the mule

Pridobljeno 29. 2. 2016, iz

<http://www.turnipnet.com/whirligig/tv/children/muffin/muffin.htm>

Naslednjega leta so na televizijo vstopile tudi ameriške lutke in kmalu postale zvezde. Te lutke so bile: *Snarky Parker*, *Howdy Doody*, *Lamb Chop*, *Kukla in Ollie*. Ko se je televizija razširila po Evropi in Aziji, so se z njo tudi lutke, namenjene otrokom. Poleg tega pa so lutke zabavale tudi odrasle, in sicer v varietejskih točkah: Edgar Bergen je nastopal s svojo govorečo lutko Charleyem McCarthyjem, Wayland Flowers pa z Madame, ki je grdo govorila. Jim Henson je s svojimi *Muppets* (Muppetki) navduševal generacije otrok in odraslih vse od leta 1954.

Slika 15: Muppetki

Pridobljeno 29. 2. 2016, iz

<http://www.vanityfair.com/hollywood/2015/04/the-muppet-show-reboot>

Lutkarstvo ima danes tudi svojo organizacijo – UNIMA, ki že od leta 1929 prireja mednarodne festivale za tradicionalno in eksperimentalno lutkarstvo. Leta 1966 je Frank Ballard začel s programom lutkarstva na Univerzi v Connecticutu, prvim v Ameriki. Od leta 1981 v Charleville-Mezieresu v Franciji obstaja mednarodna šola in inštitut za lutkarstvo, L'Institut International de la Marionnette, katerega ustanovitelj je Jacques Felix. Tam se usposablja lutkarji, organizirajo se festivali in izdajajo knjige in revije na temo lutkarstva. Pomembno nagrado *Tony* pa sta dobila musical Julie Taymor *Levji kralj* (leta 1998), v katerem nastopajo tudi lutke, in lutkovna predstava *Avenija Q* (leta 2004).

(Blumenthal, 2005, str. 29 - 35)

2.3 Lutkarska tradicija na Slovenskem

2.3.1 Začetki lutkarstva na Slovenskem

Dolgo časa je veljalo prepričanje, da Slovenci pred Milanom Klemenčičem sploh niso imeli svojega lutkovnega gledališča in da so v našem prostoru le gostovale nemške in italijanske skupine.

Leta 1942 pa je Boris Orel v reviji *Etnolog* opisal odrsko šalo *Pravda za mejo*, uprizorjeno na neki svatbi v okolici Ptuja s posebno vrsto ročnih lutk. Po drugi svetovni vojni je to raziskoval Niko Kuret z ljubljanskim Etnografskim muzejem in po terenskem delu izsledil ostanke ljudskega, tradicionalnega lutkovnega gledališča. Iz teh ostankov lahko sklepamo o razširjenosti te igralne oblike v ljudskih šegah.

Igrali so predvsem na praznovanjih, uprizarjali pa so motive iz vsakdanjega življenja ljudi (pravdanje za meje, obdavčitve, mlačev).

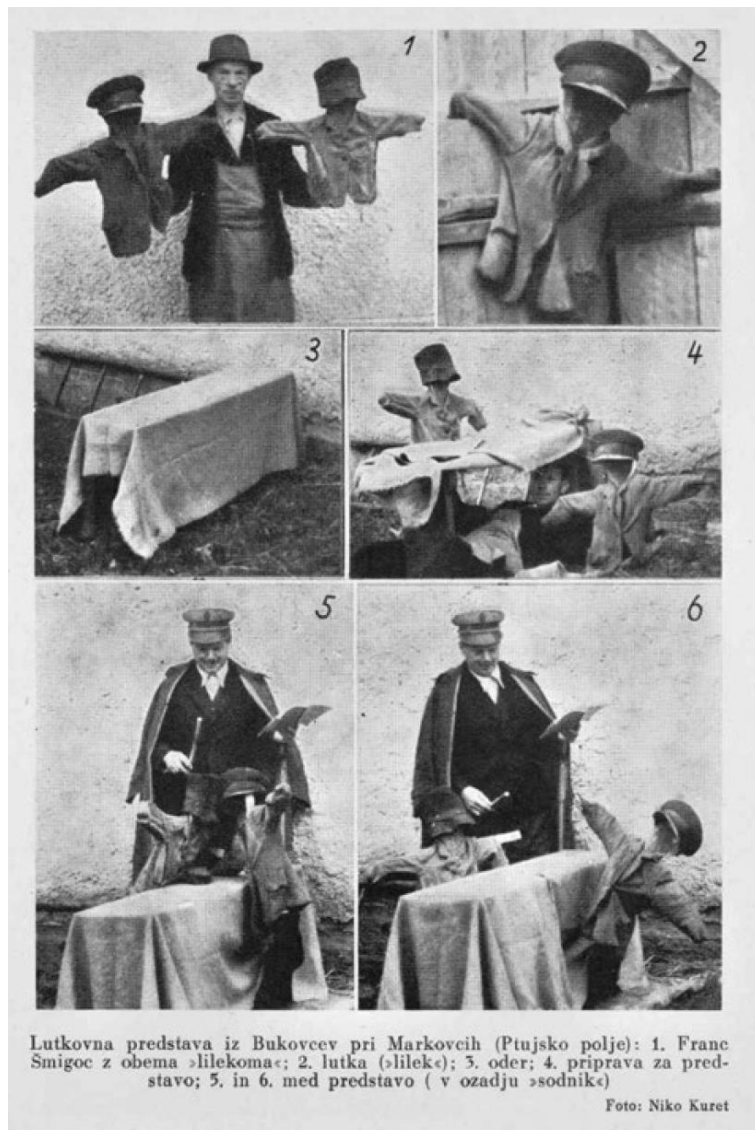
Orlov opis igre se glasi takole:

»V hišo pride ‚sodnik‘, takoj za njim prineseta dva fanta kmečko klop, ki je ovita v plahto. Pod klopjo in v plahti skrit leži neki moški: njegova desna roka je našemljena v prvo lutko, leva pa v drugo lutko. Prva lutka predstavlja kmeta Plohla, druga pa kmeta Janžekoviča. Oba se pravdata za mejo, ki naj bo nekje na klopi. Sodnik razsojuje, posreduje, pomirjuje, a vse nič ne pomaga. Kmeta se ne moreta zediniti za mejo, še celo stepeta se zanjo prav pošteno.«

(Boris Orel, *Ženitovanjski običaji na Dravskem polju niže Ptuja*. Navedeno po Niku Kuretu: *Zanimiva oblika ljudskega lutkarstva na Slovenskem*. V: Slovenski etnograf, 1957, str. 114)

Značilnost te oblike lutkovnega gledališča je, da igralec leži skrit pod klopjo. Ogrodje lutke predstavlja križ, čez katerega je vržen jopič, nanj pa posajen klobuk. V nekaterih primerih je ogrodje le prečnik – navadna

palica, ki jo lutka potisne skozi rokava starega jopiča in prime na sredini, z dvema ali tremi prsti pa drži še star klobuk ali kakšno drugo pokrivalo.

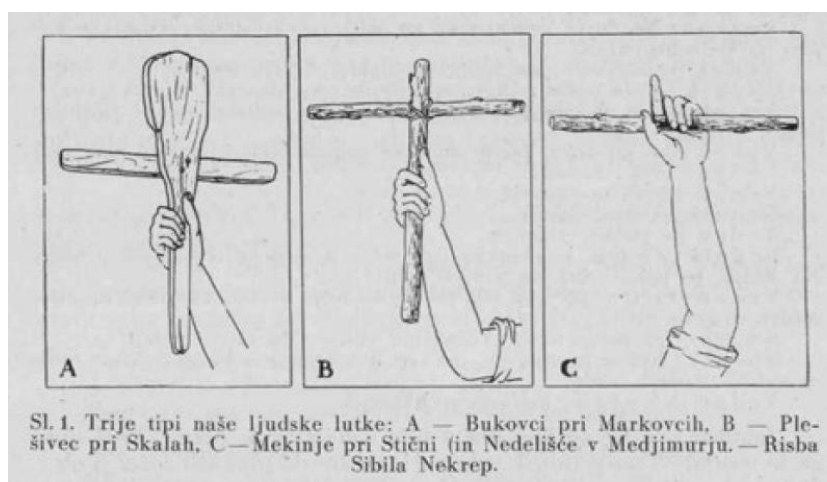

Slika 16: Lileki

Pridobljeno, 03. 3. 2016, iz

http://www.etnomuzej.si/files/etnolog/pdf/Slovenski_etnograf_27_kuret_zanimiva.pdf

Ker oblika križa kot telo lutke ni znana v zahodni Evropi, sklepajo, da so to vrsta lutkovnega gledališča (ročna lutka s križem, ki jo vodi pod klopjo ležeč igralec) na Balkan prinesli Turki. Ni pojasnjeno, kako je prišla v Slovenijo, a se sklepa, da je prišla z vojaki, sezonskimi delavci, begunci itd.

Slika 17: Trije tipi ročne lutke s križem

Pridobljeno 3. 3. 2016, iz

http://www.etnomuzej.si/files/etnolog/pdf/Slovenski_etnograf_27_kuret_za_nimiva.pdf

Nadaljnja različica take igre je, da lutkar samo s pantomimo zaigra vse, kar mu kličejo gledalci. Ti se ponavadi razdelijo na dva tabora in podpihujejo kmeta, ki se pravdata za mejo. Lutkovna igra tako dobi še dodatno, realistično dimenzijo.

Središča igranja teh iger so bila na Ptujskem polju, v okolici Stične, v Suhi krajini, v Šaleški dolini in v Zgornji Savinjski dolini.

Te lutkovne igre niso imele osrednje osebe, kot so jih imele igre drugod. Glavne osebe iger z ročnimi lutkami so: ruski Petruška, francoski Guignol, pri Nemcih in Avstrijcih Kasperl, pri Angležih Punch. Kljub temu so imele veliko skupnih lastnosti z navedenimi vrstami gledališča ročnih lutk. Za vse je značilen pretep, ki se ponavadi sproži na koncu prizora, s katerim se rešujejo napetosti in nasilnosti in pri gledalcih skoraj vedno sproži smeh. Še ena skupna značilnost je kratek čas trajanja predstave – lutkarji so postavili stojnico na sejmu ali žegnanju in poskušali pritegniti mimoidoče k ogledu. Največkrat so igrali preproste prizore, tako da so se gledalci, ki so

se priključili kasneje, lahko vključili v zgodbo. Prizori so bili kratki, polni duhovičenj, namigovanj in pretepanja. Posebnost slovenske ljudske lutkovne igre je, da je včasih v njej nastopal tudi živi igralec, kot sodnik, gospodar ali starešina.

Na Slovenskem so torej poznali lutkovno igro, vendar ta oblika ni imela nobenega vpliva na poznejše oblike lutkovnega gledališča. Poznejše lutkarstvo se je ravnalo po popolnoma drugih zgledih in izročilih, saj samonikle oblike slovenskega lutkovnega gledališča dolgo sploh niso bile znane.

(Verdel H., Zgodovina slovenskega lutkarstva, str. 9 – 11)

Kraj	Ogrodje	Ime lutke	Ime lutkarja in vlog, vsebina prizora	Živi igralec
Ptujsko polje	križ	lilek	Franc Šmigoc: <i>Šmigoc in Verdan</i> – prepir za mejo	sodnik
Stiška okolica	prečnik	?	Tone Pintar: <i>Miha in Janez</i> – mlačev	
Suha krajina	?	?	neznano – neznano – davkar in kmet, prepir za mejo (<i>Mejaša</i>)	
Šaleška dolina	križ	?	neznano – neznano – prepir (pretep) za zemljo (pantomima)	gledalci usmerjajo dogajanje s klici in pripombami
Gornja Savinjska dolina	prečnik	?	Tomaž Mlačnik – <i>Gašper in Miha</i> – pretep namesto mletve (pantomima?)	gledalci ščuvajo mlatiča k pretepu

Slika 18: Razpredelnica prvih oblik slovenskega ljudskega lutkovnega gledališča iz knjige Helene Verdel *Lutkarstvo na Slovenskem* (VERDEL, 1987)

2.3.2 Gibanje za novo ljudsko gledališče – Niko Kuret in njegovo gledališče ročnih lutk

Niko Kuret je leta 1934 v prosvetnem društvu v Kranju odprl oder ročnih lutk. Bil je prvi, ki se je v Sloveniji intenzivno ukvarjal z ročnimi lutkami. Podlaga za Kuretovo gledališče je bila v sejmarskem izročilu – upošteval je posebno dramaturgijo iger, kratkost trajanja prizorov in izraznost, ki bi jo lahko povezali z objektivnimi uprizoritvenimi možnostmi lutkarja. Pri tem se ni naslonil na slovensko izročilo, saj to ni bilo mogoče, ampak je črpal predvsem iz nemškega – njihove igre je prevajal in predeloval.

Gledališče ročnih lutk je bilo le del njegovega razmišljanja o novem ljudskem gledališču, ki naj bi oblikovalo del vsakdanjega življenja ljudi. Pri tem je izhajal iz dejstva, da ljudskega lutkovnega gledališča ni več in da je treba zato ustvariti novo. Pri tem naj bi iskali korenine pristnega ljudskega gledališča v verskih oblikah ljudske igre in želel dati novemu gledališču tri vsebinske poudarke:

- versko igro po zgledu starih misterijev,
- narodno ljudsko igro, slonečo na starih tradicionalnih legendah in pripovedih,
- socialno igro, ki jo je treba še ustvariti v ustrezni obliki; igre, iz katerih odseva socialni boj in jih je treba uporabiti kot orožje za pravičnejši družbeni red.

(Kuret, 1934, str. 47)

Novo ljudsko gledališče naj bi se od poklicnega in uveljavljenega amaterskega ločilo tako vsebinsko kot tudi formalno – iz »karikature« bi s poglobljenimi spremembami nastalo pristno ljudsko gledališče. Nove oblike naj bi bile izraz nove identitete ljudskega gledališča. V kolektivu novega ljudskega gledališča naj bi se individualnost zavestno podredila skupnim ciljem, Kuret je želel ustvariti gledališče brez »zvezd«.

Gledališče ročnih lutk je omenjal kot obliko ljudskega gledališča, ki se je ohranila skozi stoletja in ni namenjena le otroškem razvedrilu, ampak se s

sporočili obrača tudi na odrasle. Po njegovem mnenju so prednosti gledališča ročnih lutk naslednje:

- gre za tradicionalno obliko z osrednjo osebo, ki s posebnim humorjem in akcijskim radijem izraža potrebe in težnje nemočnih in jim je zato blizu,
- ker igre niso poučne in pridigarske, so brez morale in si prizadevajo karikirati neumnost oblasti, kar zabava občinstvo,
- animacija ročne lutke je razmeroma preprosta, izdelamo pa jo lahko iz najrazličnejših materialov – ostankov blaga, krompirja, papirja, lesa ...,
- igra ročnih lutk zabava otroke, lahko jo je posnemati, otroci ob njej razvijajo lastno ustvarjalnost, med igro se učijo materinščine.

Poleg igre z ročnimi lutkami gre torej še za pristno ljudsko gledališče, neobremenjeno od zgledov drugih gledališč, ki je govorilo tisto, kar je želelo ljudstvo, iz česar se je norčevalo in česar se je balo.

(Verdel, 1987, str. 68 – 70)

2.3.3. Lutkam podobne pustne maske na Slovenskem

V veliko družino različnih lutk in lutkovnih tehnologij štejemo tudi maske. Maske niso tipične lutke, a vseeno odgovarjajo osnovnem terminu: biti nekdo drug, igrati nekoga ali govoriti skozi usta druge osebe. Maska lahko pomeni predmet, s katerim si zakrijemo obraz, lahko pa označuje celotno preobleko.

Beseda *maska* v mnogih starih jezikih pomeni čarovnico, sence ali dušo umrlega. Maska je skrivnosten predmet, ki ga najdemo v vseh kulturah. Odraža človekovo notranjo težnjo, da se skrije za obličje nekoga drugega, da postane nekdo drug.

Poleg tega je maska likovni izdelek, ki izraža kulturo naroda, ki mu pripada. Njena funkcija in prava vrednost se pokaže šele, ko je uporabljena, ko jo človek napolni s svojo energijo.

Maske ljudje že od nekdaj izdelujejo iz najrazličnejših materialov. V preteklosti so za oblikovanje uporabljali naravne materiale: trdo usnje, živalske kože, slonovino, les. Danes se za oblikovanje mask poleg teh materialov uporablja še papir, karton ter plastične in poliuretanske mase. Maske danes uporabljamo predvsem pri pustovanjih in v gledališču.

(Varl B., 1997, Maske)

Rusa

Rusa je štirinožna živalska, konjska maska, s katero so ob pustu prosili za zdravje in plodnost konj in druge živine. V Sloveniji se pojavlja predvsem na Štajerskem, na Ptujskem in Dravskem polju, v Slovenskih goricah in Halozah, ter na Murskem polju. Poznajo pa jo skorajda po vsej Evropi, zlasti na območjih, kjer je razvita konjereja. Lik ruse je prisoten v pustnih običajih – obhodih po vaseh, pa tudi na gostijah v predpustnem času.

V ruso še našemita dva fanta, ki si na rame nadeneta okrog dva metra dolgo leseno ogrodje, ki je pokrito s ponjavo. Na sprednji del je pritrjena lesena glava z ušesi, očmi, ki so narisane ali pribite, in gobcem, iz katerega visi rdeč jezik. Ponavadi je glava obložena še s ščetinastim krznom. Spodnjo, gibljivo čeljust premikajo z zatezanjem in spuščanjem vrvice, da rusa odpira in zapira usta. Na zadnjem delu je pritrjen rep, včasih stara metla, s katero opleta fant, ki je v zadnjem delu. Pod repom imajo obešene napihnjene svinjske mehurje, ki predstavljajo prašnike. Na hrbtu jezdi lutka iz cunj, imenovana »faček«.

(Bence, Gačnik, 1998, str. 41)

Slika 19: Rusa

Pridobljeno 24. 2. 2016, iz <http://www.fmarkovci.si/sl/sekcije/pustni-lik>

Slika 20: Rusina glava

Pridobljeno 24. 2. 2016, iz <http://pmpo.si/zbirkeinrazstave/zbirka-tradicionalnih-pustnih-mask/>

2.3.4 Otroške prstne igre

Prstno gledališče je lutkovna tehnika, ki se ne pojavlja v knjigah o lutkovni umetnosti, vendar se kljub temu pojavlja potreba po definiciji te vrste gledališča. Ker gledališče običajno poimenujemo po igralcu, ki v njem

nastopa (v tem primeru kot dramska oseba deluje prst), to vrsto gledališča imenujemo »prstno«.

Prstna lutka se v lutkovnem gledališču ne pojavlja pogosto zaradi omejenih možnosti animacije, slabe vidljivosti z večje razdalje in prevelike intimnosti, je pa zato nepogrešljiv del otrokove kreativne igre.

K slovenski lutkovni tradiciji torej lahko štejemo tudi prstne igre. Prstne igre spadajo med prve, najmanjše in najčistejše primere poezije in gledališča, s katerimi se srečujejo vse generacije človeštva. Vsebujejo razpoznavne prvine lirike (ritem, verz ...), epike (dogodki, zgodba ...) in dramatike (osebe, konflikti ...) in so namenjene izvedbi. Ker namesto igralca nastopi roka ali prst, spada prstna igra na področje lutkovnega gledališča. Animacija neživih predmetov je bistvo lutkarstva, v prstnih igrah pa počnemo prav to: animiramo prste in roke, da delujejo kot dramske osebe. Nalogo odra dobi dlan, iz katere rastejo prsti.

Igra s prsti in rimami sodi v sam začetek osebne in teatarske izkušnje človeka, pripada igram, ki povezujejo simbolične in senzomotorične igre zgodnjega otroštva. Pripomore k osebni in kulturni razvoju posameznika.

Te igre se ponavadi odvijajo v intimni atmosferi in telesnem stiku, saj otrok največkrat sedi v naročju odraslega, s katerim se igra. Prstne igre združujejo vizualno in slušno, gib in dotik.

S prstno igro otroku omogočamo odkrivanje sveta, ko mu približamo svet predmetov in oseb, in spodbujamo razvoj ustvarjalnosti ter odkrivanje samega sebe na kreativen način.

Slovensko izročilo je precej bogato s prstnimi igrami. Poznamo petnajst glavnih motivičnih tipov, ki imajo še mnogo variant in podtipov, vse pa se tematsko ukvarjajo s prizori, aktivnostmi iz vsakdanjega življenja – takimi, ki so jih otroci poznali in razumeli v preteklosti in jih razumejo še danes.

Primer besedila prstne igre:

Miška kaško kuhala:

temu dala, (mezinec)

temu dala, (prstanec)

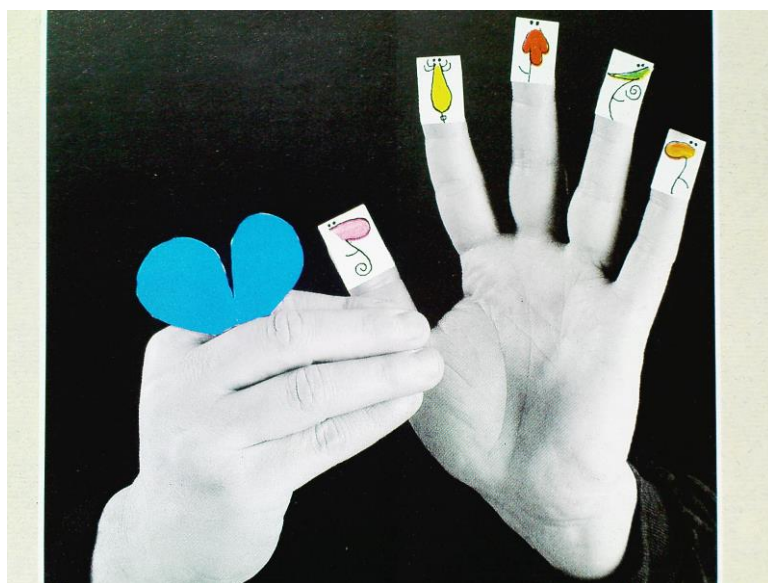
temu dala, (sredinec)

temu dala, (kazalec)

temu pa glavco zavila

in pod pajzko skrila (palec)

(Cvetko, Slovenske otroške prstne igre, str. 57 - 63)

Slika 21: Prstna igra s prstnimi lutkami (Cvetko, 2000)

2.4 Lutka na palici

Lutka na palici lahko postane vsak predmet, ki ga nataknemo na palico in ga s pomočjo le-te animiramo. Ta tip lutke je pogosto uporabljen med profesionalnimi lutkarji, v vrtcih in šolah.

Pri delu z otroki je tako priljubljena, ker jo je enostavno oblikovati in preprosto animirati.

(Varl, 1995, str. 4)

Poznamo različne vrste lutk na palici :

- lutke na palici brez dodatnih vodil,
- lutke na palici z živo roko,
- lutke na palici z vodili,
- lutke na dveh palicah.

2.4.1 Lutke na palici brez dodatnih vodil

Te lutke so ene najpreprostejših lutk za izdelavo in animacijo. Izdelajo jih lahko tudi najmlajši iz lesenih kuhalnic in žlic, na katere nalepimo ali narišemo obraz, lase, obleko.

Enostavne lutke pa izdelamo tudi tako, da na palico pritrdimo razne predmete – jogurtov lonček, škatlo, konzervo ali kakšen drug odpadni kos. Za trup so lahko preprosto ukrojeni kostumi, pritrjeni na lutkin vrat. Lutki lahko dodamo tudi roke in noge, ki se samodejno premikajo, ko premikamo lutko.

(Varl, 1995, str. 21 – 24)

Slika 22: Lutke iz kuhalnic

Pridobljeno 24. 2. 2016, iz <http://raindropsandpaintpots.blogspot.si/>

2.4.2 Lutke na palici z živo roko

Malo zahtevnejša, a še vedno enostavna, je lutka na palici z živo roko. Lutkino roko nadomešča roka lutkarja, ki z eno roko drži palico – vodilo, na kateri je lutkina glava, njegova druga roka pa igra lutkino roko.

To vrsta lutke uporabljamo, kadar le-ta rokuje z rekviziti ali gestikulira pri govoru. Lutka lahko roki po potrebi menjava.

Igra z živo roko je odlična, če vsakdanji predmeti iz našega okolja prevzamejo vlogo lutk. Animatorjeva roka je zanimiv dodatek personifikacije predmetov v svetu lutk.

(Varl, 1995, str. 26 – 27)

Slika 23: Lutke iz vsakdanjih predmetov z živimi rokami

Pridobljeno 24. 2. 2016, iz

<http://www.tabolarassa.com/spectacles/avare/es/dossier/ES-TabolaRassa-Avaro-Dossier.pdf>

2.4.3 Lutke na palici z vodili

Lutke na palici z dodatnimi vodili so poenostavljena varianta tradicionalnih javank – lutk, ki so prišle v Evropo iz južne Azije. Javanke so tehnološko zahtevne lutke z gibljivo glavo, trodimenzionalnim trupom, z rokami z vsemi sklepi in grajene po človeškem proporcu. V spodnjem delu lutke je dolgo oblačilo, ki pokriva palico.

Slika 24: Javanke

Pridobljeno 24. 2. 2016, iz <http://www.objectlessons.org/ceremony-and-celebration-puppets-and-masks/wayang-golek-rod-puppets-java-indonesia/s81/a345/>

Od take, klasično oblikovane lutke, je ostala lutka z vrtljivo glavo, nastavek za trup v ramenskem delu in v sklepih gibljive roke na vodilih, ki jih animira lutkar. Za tako animacijo je potrebno veliko vaje, saj lutkar upravlja obe vodili z eno roko.

(Varl, 1995, str. 28 – 31)

2.4.4 Lutke na dveh palicah

Lutke na dveh palicah so liki živali, ki hodijo po štirih nogah. Eno vodilo vodi lutkino glavo, drugo vodilo pa trup. Vodili sta kratki, da je animiranje lutke enostavnejše. Noge so pritrjene na trup in se samodejno premikajo,

ko premikamo lutko. Glavno vodilo je v trupu, tega z glavo povezuje usnjen trak ali voljna vzmet, saj mora biti vrat gibljiv.

Slika 25: Lutka na dveh palicah

Pridobljeno 24. 2. 2016, iz

<http://spiritsdancing.com/sdblog/2014/09/09/the-rainbow-serpent-for-biami/>

3 PRAKTIČNI DEL

3.1 Namen

Osnovni namen delavnice je bil spoznavanje otrok z lutkarstvom in oblikovanjem lutk. Temu osnovnemu namenu so se med razvijanjem ideje, med samim potekom delavnice in med načrtovanjem uprizoritve pridružili še drugi, prav tako pomembni cilji. Vsi ti cilji so prispevali k otrokovemu ustvarjalnem razvoju.

Cilji delavnice so bili:

- otroci spoznavajo ljudsko izročilo v lokalnem prostoru,
- otroci se spoznavajo z lutkarstvom in s procesom oblikovanja lutk od skice do končnega izdelka,
- otroci se seznanijo s pojmom scenografije,
- otroci oblikujejo scenske elemente in sceno za lutkovno predstavo,
- otroci se učijo oblikovati objekte iz naravnih materialov in se na ta način soočijo z ekološko problematiko,
- otroci se srečajo z oblikovanjem tridimenzionalnega objekta večjih dimenzij,
- otroci razvijajo ročne spretnosti,
- otroci se navajajo na natančnost in vztrajnost pri delu,
- otroci se navajajo na delo v skupini, dopolnjevanje z drugimi in pomoč ostalim udeležencem,
- otroci razvijajo tehnične spretnosti in ustvarjalno mišljenje,
- otroci se spoznavajo z dramskim izrazom in gledališkim načinom sporočanja in nastopijo v vlogi lutkarjev,
- otroci združujejo več področij umetnosti v enem projektu.

3.2 Metodologija dela

Diplomska naloga je bila izvedena v obliki praktičnega dela z otroki. Delo je potekalo v naslednjih fazah:

- organizacija lutkovne delavnice za otroke,
- določitev teme delavnice,
- izbira besedila, na podlagi katerega bodo udeleženci oblikovali lutke,
- določitev likovne naloge, likovne tehnike in motiva,
- zbiranje materiala za izdelavo lutk in scene,
- spoznavanje otrok z izbranim besedilom,
- spoznavanje otrok z likovno nalogo, tehniko in motivom,
- oblikovanje lutk,
- oblikovanje scenskih elementov,
- postavitve scene na odski prostor,
- uprizoritev ob zaključku delavnice.

3.3 Praktični del

V galeriji Božidar Jakac v Kostanjevici na Krki vsako poletje potekajo počitniške likovne delavnice za otroke. Te delavnice potekajo cel teden, na njih pa otroci spoznavajo različna področja likovne umetnosti skozi izvedbo najrazličnejših likovnih tehnik.

Odločili smo se, da izvedemo delavnico, na kateri se bodo otroci seznanili tudi z lutkami. Udeleženci bodo spoznali lutke in lutkarstvo in sami oblikovali vsak svojo lutko po lastni zamisli. Otroci bodo odkrivali animacijo lutk in pripravo predstave, saj bomo ob zaključku delavnice uprizorili zgodbo, na temo katere smo izdelovali lutke.

Oblikovali bomo lutke na palici velikih dimenzij iz naravnih materialov, ki jih najdemo v gozdu, na travniku, doma ... Želeli smo, da je delavnica tudi

ekološko obarvana, zato smo vključili vanjo oblikovanje iz naravnih materialov, pa tudi reciklažo materialov, ki jih najdemo doma. Hkrati se z uporabo vsakdanjih materialov iz okolja razvija tudi otrokova iznajdljivost pri igri in ustvarjanju.

Izbrati smo želeli motiv iz slovenskega ljudskega izročila, najraje iz lokalnega.

3.3.1. Priprava delavnice

Želeli smo, da otroci izdelajo lutke, s katerimi bodo ob zaključku delavnice uprizorili zgodbo. Treba je bilo izbrati tekst, ki ga bomo uprizorili, saj bodo lutke nastale na podlagi te zgodbe.

V galeriji je pedagoško delo pogosto povezano z ljudskim in bajeslovnim izročilom v lokalnem prostoru, zato smo se odločili, da bo tudi tokrat tako. Kostanjevica na Krki leži pod Gorjanci, o katerih je znanih mnogo zgodb. Janez Trdina je ljudsko izročilo s tega področja zbral in zapisal v knjigi *Bajke in povesti o Gorjancih*. Želeli smo, da otroci v delavnici spoznajo del tega izročila, ki je povezano s prostorom, v katerem živijo. Kot najprimernejše besedilo smo izbrali povest *Velikani*.

Tekst je dovolj kratek, preprost, razumljiv tudi mlajšim otrokom in primeren za dramatizacijo. Hkrati pa zgodbe o mitoloških bitjih pustijo v otrocih močan vtis, kar nam bo v pomoč pri oblikovanju ideje in samih izdelkov. Ker smo želeli, da ob zaključku delavnice izvedemo kratko uprizoritev za starše in prijatelje otrok, je bil ta tekst zelo primeren.

Odločili smo se za uprizoritev s pripovedovalcem, ki pripoveduje zgodbo, ob tem pa otroci animirajo lutke. Tako smo se odločili, ker je bil glavni cilj delavnice izdelava lutk in je bil čas namenjen temu. Oblikovanje scene, izdelava rekvizitov, priprave na uprizoritev in sama uprizoritev pa bi prišla na vrsto le, če bi nam otroci predčasno izdelali lutke in bi ostalo še kaj

časa. Tako ni bilo predvidenega časa za vajo in odločili smo se za improvizirano obliko uprizoritve.

3.3.2 Potek delavnice

Poletne likovne delavnice z naslovom *Bajke in povesti...* se je udeležilo 6 otrok. Starost otrok – udeležencev delavnice – je bila med 5 in 12 let. Število udeležencev je dovoljevalo tako frontalno, skupinsko, kot tudi individualno delo z otroki.

Najmlajši udeleženci (5 in 7 let) sta potrebovali veliko pomoči, prav tako pa sta potrebovali mnogo več individualne motivacije tako pred začetkom dela, kot tudi med samim procesom oblikovanja lutke. Tudi pri zahtevnejših tehničnih nalogah sta potrebovali pomoč. Zaradi samostojnosti starejših udeležencev je bilo to tudi izvedljivo.

Ostali štirje udeleženci so večino dela opravili sami, samostojno poiskali rešitve za probleme, ki so se pojavljali med delom, med ustvarjanjem lutk pa so potrebovali le kakšen nasvet in včasih nekaj vzpodbude.

Delavnica je potekala v Galeriji Božidar Jakac v Kostanjevici med 20. in 24. avgustom 2009. Z otroki smo ustvarjali vsak dan med 10. in 12. uro dopoldan – torej skupno 10 ur.

Naloga, ki smo si jo zastavili, je bila oblikovati lutke na palici iz naravnih materialov po ljudski predlogi, natančneje po zgodbi *Velikani* iz knjige Janeza Trdine *Bajke in povesti o Gorjancih*.

V uvodnem delu delavnice smo se najprej seznanili z izbranim besedilom – z otroki smo prebrali zgodbo. Po branju smo si v knjigi ogledali še ilustracije slikarja Borisa Kobeta. Nadaljevali smo z obnovo zgodbe in s pogovorom o njej, o knjigi, o ljudskem izročilu, predvsem tistem, ki izvira iz našega lokalnega prostora, in o zbiranju in zapisovanju le-tega.

Pogovarjali smo se tudi o tem, kako si otroci predstavljajo bajeslovna bitja – velikane – iz prebrane zgodbe.

Nadaljevali smo s pogovorom o lutkah, o izkušnjah otrok z lutkovno umetnostjo, o tem, kako morajo biti lutke oblikovane, da jih lahko animiramo. Pogovarjali smo se tudi o lutkah na palici in njihovih značilnostih.

V nadaljevanju so otroci narisali skice za svoje lutke – Velikane. Velikani so veliki (»kot najvišje smreke«), torej smo se odločili, da bodo tudi naše lutke velike. Otroci so med risanjem skic razmišljali o videzu (oblačilih, obutvi, laseh ...) velikanov. Med risanjem smo se ves čas pogovarjali o velikanih, lutkah in zgodbi.

Ko so narisali skice, smo pregledali ves material, ki smo ga nabrali v naravi in doma in ga prinesli na delavnico. Vsak otrok si je izbral material, ki ga bo potreboval za oblikovanje svoje lutke.

Pri načrtovanju delavnice smo se odločili, da bomo oblikovali lutke na palici iz naravnih materialov. Naravnim materialov so se med delom spontano pridružili še tekstil in akrilne barve, s katerimi so otroci dopolnjevali podobo lutk. Lutke bodo večjih dimenzij, ogrodje in vodila pa bodo iz daljših in močnejših palic – vej.

Otrokom, ki so se prijavili na delavnico, je bilo že ob prijavi naročeno, naj prinesejo s seboj naravni material, ki ga najdejo doma in v naravi. Preostali material smo pripravili mentorji. Materiali, ki smo jih uporabili za oblikovanje lutk, rekvizitov in scene so bili:

- koruzno ličkanje,
- koruzni laski,
- vrvi,
- polena,
- odslužena oblačila,

- platno,
- plutovinasti zamaški,
- veje,
- lubje,
- želodi,
- orehove lupine,
- mah,
- sveže cvetje,
- seno,
- storži,
- kartonske škatle.

Orodja in pripomočki, s katerimi smo si pomagali pri oblikovanju lutk in scene, so bili:

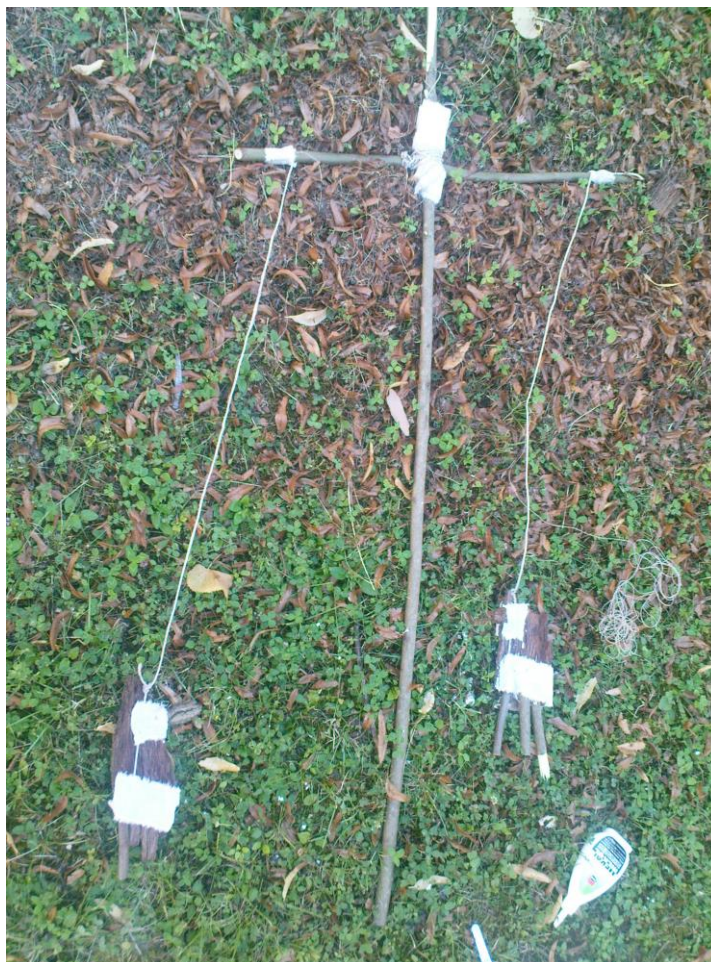
- škarje za obrezovanje drevja,
- škarje za rezanje tekstila,
- lepilo za les,
- svinčniki,
- čopiči,
- posode za vodo, v katerih smo izpirali čopiče.

Scenske elemente smo pobarvali z akrilnimi barvami.

Najprej smo naredili ogrodje – telo lutke. Dve močnejši veji, eno daljšo in eno krajšo, smo povezali v križ in s platnenimi trakovi, namazanimi z lepilom, močno fiksirali palici skupaj. Daljša palica predstavlja trup, krajša pa ramena.

Na ramena smo privezali vrvi, ki predstavljajo roke. Roke so nekateri otroci oblikovali tudi iz krajših palic, ki so jih med seboj povezali v »sklepih« z vrvjo in/ali s platnom. Na konce »rok« smo pritrdili dlani, ki smo jih oblikovali iz kosov lesa, lubja, storžev, vejic, itd. (*slika 26*). Nekaj otrok je

na enak način oblikovalo lutkam tudi noge, drugi pa so se odločili za lutke brez nog.

Slika 26: Ogradje lutke v obliki križa in roke

Glavo smo oblikovali iz polen, večjih kosov lesa, lubja in platna, polnjenega s slamo. Otroci so izbrali material za nos, oči, usta, ušesa in lase. Sestavili so obraze »velikanov« in z lepilom za les prilepili izbrane kose (storže, orehove lupine, seno, liste, želode, plutovinaste zamaške, itd.) na »glavo«.

Tudi za lase smo izbrali naravne materiale – seno, slamo, koruzne laske, tanjše veje, itd. Oblikovali smo zelene oblike »pričesk« in lase z lepilom za les pritrdili na glavo. Počakali smo, da se je lepilo posušilo, potem pa smo glave pritrdili na ogradja (teles) lutk. Za pritrditev smo uporabili lepilo in platnene trakove.

Slika 27: Oblikovanje glav

Z otroki smo izbirali material, iz katerega smo oblikovali oblačila za naše lutke. Lutke smo oblekli v stara oblačila, rjuhe in platno, ki so jih »ukrojili« po svojih zamislih. Oblačila so nekateri otroci tudi poslikali z akrilnimi barvami ali jih potiskali s pečatniki, ki smo jih izdelali iz krompirja. Deklice so oblikovale še nakit, okrasje iz naravnih materialov in z njim okrasile svoje lutke – velikanke.

Nastale lutke velikanov so preproste lutke na palici, visoke okrog 150 cm. Oblikovane so iz naravnih in neobdelanih materialov, kar daje primaren in robat vtis. Njihove roke prosto bingljajo, ko jih animiramo in se zaradi obtežitve gibljejo okorno, kar da lutkam še bolj okoren značaj (*slika 28*).

Slika 28: Udeleženec delavnice s svojo lutko

Naše lutke imajo v primerjavi z velikostjo telesa kratka vodila. Zaradi velikosti in teže lutk je to nujno, saj jih otroci ne bi mogli animirati na daljših vodilih. Nekateri, predvsem starejši in močnejši otroci, so med animacijo držali vodila pod trupom, tako da so bile lutke dvignjene v zrak, mlajši pa so jih držali na sredini, nekje okoli lutkinega pasu, tako da so lutke »hodile« po tleh. Roke so se premikale samodejno, ko so lutke hodile in plesale, ko pa so prijemale in metale rekvizite, so jih otroci prijeli za dlani in jih na ta način animirali.

Slika 29: Otroci s svojimi lutkami

Med delavnico, ko smo že zaključevali oblikovanje lutk, smo se odločili, da uprizorimo zgodbo, zato nam za oblikovanje scene ni ostalo veliko časa, kar nas je vodilo k enostavnim likovnim rešitvam.

Skupaj z otroki smo se odločili, da oblikujemo sceno in rekvizite kar iz materiala, ki nam je še ostal od izdelave lutk. Scena naj bi bila minimalna, preprosto oblikovana in iz materialov, ki bodo omogočali hitro in nekomplikirano postavitve scene in enostavno uporabo med predstavo. Pomembno je bilo tudi dejstvo, da so pri oblikovanju scene lahko sodelovali vsi otroci, tudi najmlajši.

Elementi, ki smo jih potrebovali za sceno, so bili:

- zvezde,
- pipe,
- mlinski kamni,
- ognjišče z ražnjem,

- volkovi,
- sodi vina.

Zvezde smo narisali na karton in jih pobarvali z akrilno barvo (*slika 30*). Izrezali smo jih iz kartona in jim naredili luknjice, skozi katere smo potegnili vrvice in jih obesili na veje drevesa. Tako smo pod drevesom ustvarili »zvezdnato nebo«.

Slika 30: Slikanje zvezd na kartonsko podlago

Pipe, mlinske kamne, ognjene plamene in sode smo prav tako naslikali na karton in jih izrezali – tako so bili narejeni hitro, material pa je dovoljeval enostavno uporabo elementov pri uprizoritvi. Za raženj je služila dolga veja, volkove so otroci izdelali iz vej in korenin – pobarvali so jih s tempera barvo in jim narisali oči, gobce, smrške (*slika 31*). Za ognjišče smo uporabili nekaj opek, ki smo jih našli v galeriji.

Slika 31: Barvanje vej, ki bodo postale volkovi

Še tik pred napovedanim prihodom gledalcev smo hiteli z delom. Obešali smo »zvezde« na veje drevesa, nosili opeke, na katere smo postavili raženj in iz kartona izrezovali sode in mlinske kamne.

3.3.3 Dramatizacija zgodbe na dvorišču Galerije Božidar Jakac v Kostanjevici na Krki

Za gledališki prostor smo izbrali kar prostor, kjer je potekala naša delavnica. To je bil prostor v kotu galerijskega dvorišča, na katerem rastejo velika drevesa, tla pa so travnata. Prostor je bil primeren tako za izvajanje delavnice, kot tudi za uprizoritev zgodbe tudi zaradi sence, ki je bila v vročih poletnih dneh zelo dobrodošla.

Likovne rešitve scene smo prilagodili prostoru, prav tako pa smo prostor vključili v oblikovanje scene. V sceno smo vključili tudi drevesa, ki rastejo

na tem prostoru. Tako je bilo naravno okolje, ki je prizorišče naše zgodbe, pravzaprav že pripravljeno.

Velikost prostora je ustrezala velikosti naših lutk in njihovem številu. Otroci – animatorji in lutke so imeli na voljo dovolj prostora za nemoteno gibanje.

Sedišča za gledalce smo pripravili kar na tleh, kamor smo položili podlage za sedenje. S postavitvijo sedišč smo tudi omejili »odrski« prostor, na katerega je bilo postavljeno dogajanje. Število gledalcev ni bilo veliko, zato nismo imeli problemov z vidnostjo.

Slika 32: Kratka generalka

Prvotni načrt za delavnico ni vključeval lutkovne predstave ob zaključku delavnice, torej tudi glasbe za predstavo nismo načrtovali.

Ideja o glasbeni spremljavi lutkovne predstave se je rodila, ko sta nas na delavnici obiskovala prijatelja, profesionalna glasbenika. Že ustvarjalne dneve sta nam popestrila z igranjem na saksofon in flavto in tako smo se pričeli dogovarjati, da bi s svojo glasbo sodelovala še na predstavi ob zaključku.

Prav tako kot naša uprizoritev, je bila tudi glasba improvizirana, oziroma ustvarjena v trenutkih pred uprizoritvijo. Glasbenika sta dobivala ideje za glasbo med ogledom lutk, med našim ustvarjanjem scene in rekvizitov in med pogovorom o zgodbi in o sami uprizoritvi. Skupaj smo se odločili, kakšni in kje naj bi bili zvočni efekti, na katerih mestih naj bo tišina, o stopnjevanju glasnosti med potekom predstave ...

Glasba je bila torej ustvarjena posebej za našo uprizoritev in je bila pomemben del lutkovne predstave. Različni zvoki instrumentov so dodatno ilustrirali razpoloženje, atmosfero, ki nastaja ob dogajanju in dejanjih glavnih junakov v zgodbi. Kalimba, flavta in saksofon so v izredno akustičnem prostoru notranjega dvorišča galerije ustvarili glasbo in zvočne efekte, ki so dopolnili pripovedovanje zgodbe in igro z lutkami.

Slika 33: Glasbenika in lutkarji med predstavo

Zadnji dan likovne delavnice smo uprizorili zgodbo *Velikani*, Janeza Trdine. Na uprizoritev smo povabili družine in prijatelje otrok, ki so sodelovali na delavnici. Gostom smo želeli pokazati plodove našega celotedskega dela in jim lutke prikazati v njihovi osnovni vlogi – kot nastopajoče v predstavi.

Pred uprizoritvijo smo imeli le kratko vajo, ki smo jo izvedli, ko so nekateri gostje že prišli. Na tej vaji smo določili potek predstave, se pogovorili o animaciji lutk in njihovem gibanju po prostoru, o uporabi rekvizitov in uskladili glasbo, lutke in pripovedovanje.

Vlogo pripovedovalke je prevzela ena izmed starejših deklic – udeleženk delavnice. Ker je bilo tudi časa za učenje teksta premalo, je zgodbo brala iz knjige.

Med vajo se je ena od udeleženk odločila, da ne želi nastopati, zato sem sama prevzela animacijo njene lutke, kar se je izkazalo za dobro, saj sem tako lažje spodbujala otroke med uprizoritvijo in jih vodila.

Slika 34 - 38: Uprizoritev z lutkami, ki so jih izdelali otroci

4 SKLEP

Ustvarjalna delavnica s področja lutkarstva je bila za otroke, ki se redko srečujejo z lutkami, zelo zanimiva. Prav tako je bilo zanimivo, kako so se lotili naloge in ustvarili popolnoma svoje lutke, brez vpliva številnih lutkovnih predstav, ki jih vidijo otroci iz večjih mest, ki imajo več stika z lutkovnim gledališčem in večje možnosti za ogled različnih predstav.

Otroci – udeleženci – so bili stari od 5 do 12 let, kar je ustvarilo velike razlike v načinu dela, razmišljanju o lutki in njenem gibanju, pomoči, ki so jo potrebovali pri izdelavi lutke, in seveda pri končnih izdelkih. Vsi udeleženci so z navdušenjem oblikovali svoje lutke vseh 5 dni – starejši zelo samostojno, mlajši deklici pa sta potrebovali pomoč pri izvedbi, a sta tudi sami veliko pripomogli pri nastajanju svojih izdelkov.

Vsi, razen ene udeleženke, so tudi z veseljem sprejeli idejo o uprizoritvi predstave in nastopili pred starši in nekaterimi drugimi obiskovalci.

Delavnica je imela tudi ekološki vidik, saj smo uporabili naravne in odpadne materiale. S tem smo spodbujali otroke k ponovni uporabi, recikliranju in iznajdljivi uporabi naravnih in odpadnih materialov pri ustvarjanju in igri.

Vsi udeleženci, njihovi starši in organizatorji smo bili zelo zadovoljni s potekom in rezultati ustvarjalne delavnice.

5 LITERATURA

- Bence, A., Gačnik, A. (1998). *Zgodbe o tradicionalnih pustnih maskah*. Ptuj: Pokrajinski muzej, Znanstvenoraziskovalno središče Bistra
- Blumenthal, E. (2005). *Puppetry and puppets*. London: Thames & Hudson
- Cvetko, I. (2000). *Najmanjše igre na Slovenskem*. Radovljica: Didakta
- Cvetko, I. (1996). *Slovenske otroške prstne igre*. Radovljica: Didakta
- Jurkowski, H. (1998). *Zgodovina evropskega lutkarstva*. 1. izdaja. Novo mesto: Kulturno umetniško društvo Klemenčičevi dnevi
- Marjanovic, A. (2014). *Dramsko-lutkovna predstava Tinček Petelinček*. Pridobljeno 12. 01. 2015, iz http://www.udruzenjetriglav.com/index.php?option=com_content&view=article&id=464%3Adramsko--lutkovna-predstava-tinek-petelinek&catid=5%3Aizvjetaji-o-aktuelnim-deavanjima&Itemid=13&lang=sl
- Pokrivka, V. (1978). *Dijete i scenska lutka*. Zagreb: Školska knjiga
- *Projektna naloga Lutke na Ljubljanskem gradu* (b.d.). Pridobljeno 02. 04. 2015, iz : http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:oVxCGHMyBVYJ:www.ljubljana.si/file/1570048/projektna_naloga_lutke.pdf+&cd=7&hl=en&ct=clnk&gl=si
- *Slovenske lutke od Klemenčiča do LGL danes*. (b.d.). Pridobljeno 12. 01. 2015, iz <http://www.lgl.si/si/o-gledaliscu/zgodovina>
- *Tinček Petelinček* (b.d.). Pridobljeno 12. 01. 2015, iz <http://www.mini-teater.si/si/articles/3006/tincek-petelinek>
- Trefalt, U. (1993). *Osnove lutkovne režije*. Ljubljana: Zveza kulturnih organizacij Slovenije
- Varl, B. (1995). *Lutke na palici*. Šentilj: Založba Aristelj

- Varl, B. (1998). *Igrajmo se z lutkami*. Celovec; Dunaj; Ljubljana: Mohorjeva družba
- Verdel, H., (1987) *Zgodovina slovenskega lutkarstva*. Ljubljana: Mestno gledališče ljubljansko
- Waltl, R. (2004). *Lutkovno gledališče na Slovenskem - zgodovinski pregled*. Pridobljeno 12. 01. 2013, iz http://www.sigledal.org/geslo/Lutkovno_gledali%C5%A1%C4%8De_na_Slovenskem_-_zgodovinski_pregled_%28spisal_Robert_Waltl%29
- *Zanimiva oblika ljudskega lutkarstva na Slovenskem* (b.d.). Pridobljeno 02. 04. 2015, iz http://www.etnomuzej.si/files/etnolog/pdf/Slovenski_etnograf_27_kur_et_zanimiva.pdf